

KALNŲ KARABACHAS: DIDIEJI GALIOS ŽAIDĖJAI ARMĖNIJOS IR AZERBAIDŽANO KONFLIKTE

Nuo rugsėjo 27 dienos Kalnų Karabache vyksta susirėmimai tarp Azerbaidžano ir Armėnijos remiamų Kalnų Karabacho separatistų pajėgų. Tai pirmas tokio masto santykių tarp Azerbaidžano ir Armėnijos paaštrėjimas po Biškeke 1994 m. pasirašyto susitarimo dėl ugnies nutraukimo.

Dėl prasidėjusio ginkluoto konflikto šalys kaltina viena kitą. Armėnija ir Azerbaidžanas paskelbė karo stovį ir rezervistų mobilizaciją.

* * *

Kalnų Karabachas – ginčytina teritorija, kurios gyventojų dauguma – armėnai – yra paskelbę savo atskirą valstybę – Arcacho respubliką. Pasaulis jos nepripažįsta ir regioną laiko Azerbaidžano dalimi. Kalnų Karabachas turi apie 150 tūkst. gyventojų.

Nors, pagal tarptautinę teisę, Kalnų Karabachas yra Azerbaidžano sudėtinė dailis, tačiau faktiškai ir jį, ir septynis kaimyninius Azerbaidžano rajonus kontroliuoja Kalnų Karabacho armėnų pajėgos.

* * *

Tris dešimtmečius besitęsiantis konfliktas vėl įsiplieskė smurto protrūkiu nepaisant visų JAV, Rusijos ir Prancūzijos dešimtmečius trunkančio tarpininkavimo pastangų siekiant išspręsti Kalnų Karabacho problemą.

Armėnija teigia, kad turėtų būti gerbiama Kalnų Karabacho armėnų daugumos teisė į apsisprendimą, o Azerbaidžanas tvirtina, kad turi būti gerbiamas jo teritorinis vientisumas.

Turkijos prezidentas Recepas Tayyipas Erdoganas, rugsėjo 27 d. prasidėjus mūšiams Kalnų Karabache, pritarė Baku veiksmams ir pažadėjo visokeriopą Turkijos paramą Azerbaidžanui kovose dėl ginčytinos teritorijos – Kalnų Karabacho.

Armėnija yra Rusijos sąjungininkė – šios valstybės yra sudariusios dvišalį gynybos paktą, Armėnijoje įsteigta Rusijos karinė bazė.

Europos valstybės, Rusija, Kinija ir JAV paragino sustabdyti karinius veiksmus Kalnų Karabache.

Prancūzijos prezidentas Emmanuelis Macronas telefonu paragino Armėnijos ir Azerbaidžano lyderius atkurti paliaubas. Vis dėlto kol kas nematyti ženklų, kad į raginimus būtų atsižvelgta.

Susirėmimai tarp armėnų ir azerbaidžaniečių regione, besiribojančiame su Rusija ir Turkija, dar labiau didina įtampą, kylančią dėl Rusijos ir Turkijos dalyvavimo konfliktuose Sirijoje ir Libijoje.

„Azerbaidžano prioritetu visada buvo šios problemos sprendimas šalies teritorinio vientisumo rėmuose. 28 metus mes stengiamės ją spręsti taikiu keliu, tačiau – nepavyksta. Todėl į eilinę Armėnijos provokaciją atsakome plačia kontrpuolimo operacija“, – komentodamas „Deutsche Welle“ pareiškė Azerbaidžano politologas, Strategic Consultancy Group vadovas Farhadas Machmedovas.

Britų Karališkojo užsienio reikalų instituto „Chatham House“ Kaukazo programos vadovas Laurence'as Broersas pažymi, jog „diplomatija žlugo“, ir kelia klausimą: kaip elgtis Baku po šitiek metų trukusių derybų? „Armėnija sugebėjo konsoliduoti Kalnų Karabacho kontrolę, taikos procesui nusitęsus į begalybę“, – teigia jis (DW).

Armėnų politikos analitiko Boriso Navasardiano nuomone, Jerevanas konflikto sąlygomis veiks dviem kryptimis. Pirmoji – „maksimali visų jėgų mobilizacija, kad būtų atremtas Azerbaidžano puolimas ir priešas patirtų kuo didesnių nuostolių“. Antroji – „darbas su tarptautine bendruomene darant spaudimą Azerbaidžanui ir siekiant apriboti jo vadovybės ambicijas“ (DW).

„Chatham House“ eksperto Broerso teigimu, Armėnijos vadovybė pasistengs pademonstruoti Azerbaidžanui, kad šiam teks mokėti neproporcingai didelę kainą, patiriant rimtų nuostolių, už konflikto eskalaciją.

Rusijos karo ekspertas Aleksandras Golcas, nagrinėdamas Kalnų Karabache įsiplieskusią karo veiksmų aplinkybes ir lygindamas konflikto šalių galimybes, atkreipia dėmesį į tai, jog Azerbaidžanas turi daug daugiau karinės technikos nei Armėnija. Jo teigimu, Azerbaidžano gynybos biudžetas pastaruosius dešimt metų buvo triskart didesnis už Armėnijos.

Azerbaidžanas, kitaip nei Armėnija, turi naftos išteklių, kurių generuojamas pajamas skyrė ginkluotės įsigijimams – daugiausia iš Rusijos, be to, iš Izraelio ir Turkijos. Armėnija, savo ruožtu, gaudavo rusiškos ginkluotės kaip Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijos (ОДКБ) narė ir Rusijos sąjungininkė.

„Daugmaž aišku, kad karą pradėjo Azerbaidžanas. Jis jam ruošėsi. Dabar būtų gerai suprasti (o to supratimo tarp komentatorių aš šiandien nepastebiu), kokios tos operacijos tikslai.

Ar jie yra tokie, kaip apie juos kalba Azerbaidžano sponsorius ponas Erdoganas – galutinai išspręsti Karabacho klausimą? Ar vis dėlto turimi galvoje kuklesni tikslai: atkovoti keletą gyvenviečių, kurios yra armėniškoje pusėje nuo skiriamosios linijos? Mes šito nežinome – t.y. nežinome, ko nori Azerbaidžanas“, – svarsto Golcas („Echo Moskvy“).

Jo teigimu, kovos lauke atsiranda naujas labai ambicingas žaidėjas – Turkija, ir tai esą – itin blogas signalas Maskvai, nes iki šiol šiame konflikte tik ji buvo svarbiausiu ir kone vieninteliu galios žaidėju.

Anot Golco, Erdogano politika esanti „alternatyva Atatiurkui“: pastarasis kūrė sekuliarią valstybę ant Osmanų imperijos griuvėsių, o Erdoganas siūlo „modernizuotą Osmanų imperijos variantą“ su karo veiksmais ir Sirijoje, ir kitame regione pakraštyje – Azerbaidžane.

Daugelis apžvalgininkų atkreipia dėmesį į tai, jog po rugsėjo 27 d. Rusija paramos Armėnijai neišreiškė, tik pakvietė abi puses nutraukti kovos veiksmus ir sėsti prie derybų stalo. Tokia laikysena labai kontrastuoja su Azerbaidžano sąjungininkės Turkijos karingais pareiškimais ir atvira parama Azerbaidžanui.

Vytauto Didžiojo universiteto Regionistikos katedros profesorius, islamo tyrinėtojas Egdūnas Račius sako, kad kariniai neramumai Kalnų Karabache neapsiriboja vien tik Armėnijos ir Azerbaidžano teritorinėmis pretenzijomis, bet apnuogina ir didžiųjų pasaulio galių interesus.

Jo teigimu, konfliktas Kalnų Karabache „yra konfliktas tarp tiurkikalbių kraštų ir Armėnijos. Tai ir ideologinis konfliktas, tačiau pabrėžiu, kad tai ne religinis konfliktas. Šiame konflikte armėnus labai aktyviai remia Iranas, kuris tikrai nėra krikščioniškas ir neturėtų būti palankus religine prasme. Be to, Iranas ir Azerbaidžanas ne tik yra islamiškos, bet ir šiitinės valstybės. Taigi religinio aspekto čia tikrai neįžiūrėsime. Tačiau ideologinį ir geopolitinį aspektą galima įžiūrėti“ (LRT).

Vis dėlto nemažai analitikų ir apžvalgininkų šiame konflikte įžiūri ne tik ideologinį, bet ir istorinį, vadinasi – galias kultūrinės šaknis turintį konfliktą.

Maža to, paprastai atkreipiamas dėmesys ne į Račiaus minimą „aktyvią Irano paramą Armėnijai“, kurios konkrečių apraiškų reikėtų paieškoti, bet į visiškai atvirą Turkijos politinę ir karinę paramą Azerbaidžanui.

Nėra jokių duomenų apie Irano tiesioginę paramą Armėnijai, o Turkijos vaidmuo remiant Azerbaidžaną – akivaizdus: tai ne tik Ankaros politiniai pareiškimai, bet ir turkiška karinė technika, ir, remiantis viešais šaltiniais, iš Turkijos Sirijoje kontroliuojamų teritorijų pasitelkti samdiniai. Armėnija praneša ir apie Turkijos kariuomenės specialistų pagalbą bei galimą dalyvavimą ne tik bendrose su Azerbaidžanu pratybose.

Apie neseniai vykusias bendras su Turkija karines pratybas Azerbaidžane buvo pranešama, kad jose dalyvavo turkų pilotuojami naikintuvai F-16. Ir kaip tik trečią kovų Kalnų Karabache dieną Armėnijos gynybos ministerija informavo, jog šios šalies naikintuvas SU-25 buvo numuštas Turkijos oro pajėgų naikintuvo F-16, atskridusio iš Azerbaidžano teritorijos.

Tuo metu Irano vadovybė oficialiais pareiškimais parėmė ne Armėniją, o Azerbaidžaną. Atkreiptinas dėmesys, jog Irane gyvena labai didelė azerbaidžaniečių tautinė mažuma, su kuria Irano valdžia priversta skaitytis.

Kaip teigia Rusijos analitikas Arkadijus Dubnovas, nepaisant raginimo skelbti paliaubas, Rusija kol kas greičiausiai liks nuošalyje, perspėdama Armėniją, „kad antirusiška politika gali vesti prie visiško paramos sustabdymo“ – mat 2018 m. buvo nušalintas Krekliui palankus tuometis Armėnijos lyderis.

„Echo Moskvj“ apžvalgininkė Julija Latynina taip pat atkreipia dėmesį į labai vangią Maskvos reakciją į Azerbaidžano vykdomą puolimą. Ji įžvelgia Kremliaus norą šitaip „pastatyti į vietą“ Armėnijos ministrą pirmininką reformatorių Nikolą Pašinianą. „Saakašvilio reformas mes nutraukėmė karinio įsikišimo keliu, o Pašiniano reformas mes nutrauksime turkų rankomis“, – aiškina Latynina Kremliaus logiką Kalnų Karabacho konflikte.

„Rusija išduoda Armėniją, ir tai – baisi istorinė klaida. Išėina, kad Maskva pasirengusi nušalinti Pašinianą turkų rankomis tik už tai, kad jis kovoja su korupcija ir atėjo į valdžią dėl revoliucijos“, – pastebi Latynina („Echo Moskvj“).

Savo ruožtu karo ekspertas Golcas pabrėžia, jog Armėnijos ir Azerbaidžano konflikte matyti dviejų didžiųjų galios žaidėjų – Rusijos ir Turkijos noras spręsti mažesniųjų šalių politinius likimus Vidurio Rytų regione.

„Erdoganas ir Putinas tam tikra prasme atrado vienas kitą – bent jau Sirijoje, kur, suprantate, yra ta XIX a. realpolitik: didieji vaikinai sėda prie stalo ir, pūsdami žandus, sprendžia mažųjų vaikinių likimus. Neatmesčiau, kad kažkuriuo momentu tas pat bus daroma lemiant Armėnijos ir Azerbaidžano ateitį“, – sako Golcas („Echo Moskvy“).

Turkijos krikščionių žudynės:

Dabartinė Armėnija sudaro tik dalį tos nemenkos teritorijos, kurioje XX a. pradžioje, iki Turkijos armėnų masinių žudynių, daugelio pasaulio valstybių laikomų armėnų genocidu, gyveno armėnų etninė dauguma.

Turkijos krikščionių – armėnų (skaičiuojama, kad jų nužudyta iki 1,5 mln.), graikų (žuvusiųjų – apie 750 tūkst.) ir asirų (apie 300 tūkst. aukų) genocidus oficialiai pripažino Tarptautinė genocido tyrėjų asociacija.

Armėnų genocidą taip pat pripažino Europos Parlamentas, Europos Taryba, JAV Atstovų rūmai. Armėnų genocidą pripažino daugelis NATO valstybių, tarp jų – Lietuva. Šveicarijoje, Slovakijoje, Graikijoje ir Kipre už armėnų genocido neigimą gresia baudžiamoji atsakomybė.

Turkija iki šiol nepripažįsta vykdytą armėnų genocidą.

Armėnijos ir Azerbaidžano konflikto ištakos vėlyvojoje SSRS:

- 1988 m. vasario 20 d. Kalnų Karabacho autonominės srities liaudies deputatų taryba kreipėsi į Sovietų Sąjungos, Armėnijos SSR ir Azerbaidžano SSR vadovybes dėl Kalnų Karabacho perdavimo Armėnijai. Sovietų Sąjungos Komunistų partijos Centro komiteto politbiuras atmetė šį Kalnų Karabacho vadovų prašymą.
- Tai, savo ruožtu, sukėlė protestus Jerevane ir Stepanakerte bei smurto protrūkį – etnines riaušes Kalnų Karabache.
- 1989 m. gruodį Armėnijos SSR ir Kalnų Karabacho autonominė sritis pasirašė bendrą nutarimą dėl srities prijungimo prie Armėnijos. Azerbaidžanas atsakė į tai artilerijos ugnimi Kalnų Karabacho pasienio ruože. 1990 m. sausį SSRS Aukščiausioji Taryba paskelbė nepaprastąją padėtį konflikto zonoje.
- 1991 m. balandį-gegužę nepaprastosios padėties teritorijoje Azerbaidžano OMON ir SSRS Vidaus reikalų ministerijos pajėgos vykdė operaciją „Žiedas“, kurios metu Kalnų Karabacho armėnų kilmės gyventojai buvo žudomi ir deportuojami.
- 1991 m. rugsėjo 2 d. – iškart po nesėkmingo pučo Sovietų Sąjungoje – Stepanakerte paskelbta Kalnų Karabacho respublika. Baku laiko šią deklaraciją neteisėta. Įsiplieskus karui tarp Armėnijos ir Azerbaidžano, abi šalys patyrė didžiulių nuostolių: nuo 15 iki 25 tūkst. žmonių žuvo, daugiau kaip 25 tūkst. buvo sužeista, šimtai tūkstančių buvo priversti palikti savo namus.
- 1991 m. gruodžio 10 d. Kalnų Karabache įvyko referendumas, per kurį absoliuti dauguma balsavusiųjų pasisakė už nepriklausomybę. Referendumą nesėkmingai boikotavo azerbaidžaniečiai, kurie tuo metu sudarė apie penktadalį Kalnų Karabacho gyventojų.
- 1993 m. Jungtinių Tautų Saugumo taryba priėmė keturias rezoliucijas dėl ugnies nutraukimo regione. 1994 m. gegužės 5 d. konflikto šalys pasirašė taikos susitarimą. Azerbaidžanas faktiškai prarado Kalnų Karabachą ir iki šiol laiko šį regioną okupuota teritorija.